

Літэратура

1. Грачева, О. О. Искусство. Отечественная и мировая художественная культура. 5 класс : рабочая тетрадь : пособ. для учащихся учреждений общ. сред. образования с белорус. и рус. яз. обучения / О. О. Грачева, Ю. Ю. Захарина, С. И. Колбышева. – Минск : Аверсэв, 2015. – 109 с.
2. Национальный образовательный портал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : < <http://adu.by/?p=6676> >. – Дата доступа : 26.05.2016.
3. Танк, М. «Мне пару крыл дало юнацтва...» : выбр. лірыка / М. Танк ; уклад. В. Рагойшы. – Минск : Маст. літ., 2003. – 479 с.

Пісарэнка А. М. (Мінск, Беларусь)

Лексічныя экспрэсіўныя сродкі паэтычнага ідэястылю Максіма Танка

Лексічныя сродкі выразнасці мовы з'яўляюцца адной з крыніц багацця, экспрэсіўнасці мастацкага, у прыватнасці паэтычнага, маўлення. У сваю чаргу, сістэмныя сувязі на ўзроўні сінаніміі, антаніміі, параніміі, аманіміі, а таксама матываванасць ужывання адпаведных лексем у мікра- і макракантэксце патрабуе асэнсавання іх экспрэсіўнай вартасці, магчымасці ўплываць на эмоцыі, пачуцці чытача (слухача). Лексічныя экспрэсіўныя сродкі з'яўляюцца адметным маўленчым матэрыялам паэтычнага ідэястылю М. Танка.

Антанімія як моўная з'ява надзвычай прадуктыўная ў танкаўскім паэтычным радку. Словы з супрацьлеглым значэннем адлюстроўваюць кантраснасць з'яў самога жыцця, супярэчлівасць характару чалавека. У прааналізаваных тэкстах антанімізуюцца словы, як правіла, самастойныя (назоўнікі, прыметнікі), яны набываюць эстэтычную вартасць, калі выступаюць у ролі **аднакампанентнай антытэзы**: / *ты стаіш перада мной / Знаёмаю і незнаёмай, / Уся ў вясёлцы веснавой, / Уся агучаная громам; Найсаладзейшыя – ў лесе маліны, / А найгарчэйшыя – дні на чужыне; Калі разбіўся месяц / Над асеннім садам, / Ты прынесла яго асколкі – / Такія крамяныя яблык / Пазнання добра і зла...; Не адчуўшы ні жару, ні лёду, / – Што сказала б ты песня, народу?; Стрэлкі гадзінніка – нажніцы / Нястомнага краўца, / Які дзень і ноч кроіць час / І шые мне з яго вопратку; У Хмары, сівай чараўніцы, / Дачушка Вясёлка, якую / Ад ранняй да позняй зарніцы / Старая зайздросна пільнуе ці шматкампанентнай антытэзы, калі ў невялікім кантэксце, як правіла, роўным сказу ці страфе, антанімізуюцца два ці больш паняццяў: Помню, аднойчы я ў полі прыкмеціў / Камень, які ўсіх перасцерагае: / «З простаі дарогі крывая смяецца, /*

З лёгкай дарогі – цяжкая»; Здавалася, што на ўсё жыццё хопіць / У мяне расплаваца: / За дабро – добром. / За забыццё – памяццю, / За абыякавасць – цеплынёй, / За жорсткасць – ласкай; Начная лязюленька / Дзённую перакукуе, / Залашчыць, задобрыць, Зашэпча і так зачаруе, / Што ўсё стане іншым: і травы, і дрэвы, і поле, і нават няволя ў яе / Здасца радаснай воляй; У кожным спатканні ёсць радасць і гора, / Ёсць гора і радасць у кожным спатканні; І заўжды ты палахліва – / Ці то ў леце, ці то ўзімку, / Ці то ў полі, ці то ў танцы – / Вырываешся з абдымкаў.

Як відаць, многія з прыведзеных выказаў-антытэз маюць глыбокі змест, тым самым прэтэндуюць на ўзбагачэнне беларускай афарыстыкі. Супрацьпастаўленне з'яў адлюстроўвае гармонію жыцця, аўтарскі жыццёвы вопыт: нельга на зло адказваць злом, чалавек павінен на абыякавасць адказаць цеплынёй, на забыццё – памяццю, на жорсткасць – ласкай (колькі б зла было, каб кожны імкнуўся да помсты!); у кожнага свая дарога, як лёс, нехта ідзе проста (прама), а некаму трэба ісці «крыва», цяжка, каб усвядоміць сваё прызначэнне на зямлі, дадзенае Богам.

Асаблівую выразнасць мове мастацкага стылю надаюць антытэзы з аўтарскім лексічным напаўненнем, у аснове іх стварэння – кантэкстуальныя антонімы: у дадзены выпадку антанімізуюцца *поле* як сімвал працы і *танец* як адзін з відаў адпачынку. Адметнасцю ідыястылю М.Танка і з'яўляецца тое, што антанімічныя лексемы становяцца кампанентамі тропы; напрыклад, метафары (*Рэкі смутку і радасці я пераходзіў не раз*), выступаюць у ролі эпітэтаў (*На цёмнай-цёмнай пушчы лёг белы-белы снег*).

Аманімія як моўная з'ява, заснаваная на гукавой (знешняй) тоеснасці слоў, – таксама адметная крыніца экспрэсіі мастацкага стылю. Лексемы, якія адрозніваюцца сваімі значэннямі, «знітаваныя» аўтарам у адным кантэксце, ствараюць нечаканыя вобразы: *Жадаю вам / Ніколі сваім бліжкім / Не пісаць лістоў. / А калі нельга не пісаць, / Дык дасылаць іх – / Палявой сцежкай, / Палявым рэхам, / Палявым ветрам, / Палявым світаннем, / Палявым жаўруком, / Толькі не палявой поштай, / Якая часта іх вяртае, / Напісайшы на канверце: / «На гэтым свеце / Адрасат не знойдзен».* Такое ўжыванне аманімічных адзінак кваліфікуецца як фігура маўлення – **антанаклаза** (сутнасць яе ў паўторы аманімічных / мнагазначных адзінак з рознымі значэннямі); разнавіднасцю антанаклазы таксама з'яўляецца аманімічная рыфма як адзін з лексічных сродкаў мастацкай экспрэсіі: *Як зоры ў небе ў час зарападу, / Як вадаспады, што ўніз злятаюць, / Як*

дрэвы шумныя ў палісадах, / Як жаўрук у весні месяц мая, / Танцуе Мая. Таксама экспрэсія ўзмацняецца яшчэ і эпіфарай: паўтор радка пасля кожнай страфы са заменай аднаго структурнага кампанента: пасля другой страфы – *Смяецца Мая*, пасля трэцяй – *Цалуе Мая* (у дадзеным выпадку маем амографы – уласны назоўнік – імя *Мая* ў назоўным склоне і агульны назоўнік *май* у форме роднага склону адзіночнага ліку).

Разнавіднасцю антанаклазы з’яўляецца аманімічная рыфма, яна лічыцца больш дакладнай, дасканалай пры паўторы ўласна аманімаў, прычым слоў адной частцы мовы: *Спытайся Бог у грэшніка: – Чаму шмат піў віна? / – У гэтым, – кажа, – не мая віна. / Сам знаеш, з гліны ты мяне стварыў, / Каб мне не рассыпацца – я піў.*

Актыўны лексічны сродак выразнасці мовы паэтычнага ідыястылю М. Танка – **сінонімы**. Як семантычна блізкія, але, як правіла, не тоесныя адзінкі мовы, яны поліфункцыянальныя, бо удакладняюць сэнс слоў, дазваляюць пазбегнуць паўтораў, выяўляюць аўтарскія пачуцці, перажыванні, нават самыя тонкія эмацыянальныя адценні ва ўспрыманні з’яў, прадметаў, іх характарыстык і дзеянняў. **Адкрытае** выкарыстанне сінонімаў (ужыванне ў адным кантэксце некалькіх блізказначных слоў) стылістычна апраўдана тады, калі адна ці дзве іх функцыі рэалізаваны, калі слова сінанімічнага рада не пярэчыць законам мілагучнасці мовы: *З рук ты выпырхнеш, пташына, / Толькі не з маіх сноў-мараў, / Што трывожаць, непакояць. / Алякаюць сэрца жарам; А хто гэта на світанні / У засень, цемень гаю / Чарнабровую Аленку / Кліча, заклікае?; О, колькі ў нас нянек у літаратуры, / Дарадчыкаў і невясёлых, і хмурных; Даўно ў завею з шляху-гасцінца / Збіліся; Ой, не хавайце вочы / За веер, сіньярыта, / Я вас прашу, малю.* Упрыгожваюць танкаўскі радок аўтарскія сінонімы-неалагізмы: *Пераклікаюцца грамы Буркун і Ракатун – / І бор грыміць пасля зімы / Усім перагудам струн.* Вобраз грому аздабляецца гукапісам – паўторам гукі р.

Відавочна, што мы маем справу з узорным выкарыстаннем з’явы сінаніміі, якое, акрамя ўсяго, выяўляе моўнае багацце не толькі мастацкага стылю, але і беларускай літаратурнай мовы ў цэлым.

Сінанімічны рад, асабліва мастацкай мовы, заўсёды характарызуецца незамкнёнасцю, магчымым узбагачэннем. Спецыфічная крыніца выразнасці мовы мастацкага тэксту – кантэкстуальныя сінонімы (словы, якія ў літаратурнай мове ні семантычнага падабенства, ні тым больш тоеснасці не маюць). У аснове такога збліжэння слоў – аўтарская асацыяцыя, што вынікае з неардынарнасці светаадчування: *Ту-*

ман туманіць асенні, слотны. / – Па кім сумуеш, дзяўчо, журботна? / – А першы мой сум па салавейку, / Другі – па рэку звонкай жалейкі, / трэці – па сонцу, а сум чацвёрты – / Што засталася ў полі самотна, / Дзе маё шчасце з духмянай мятай / Жнівеньскім вострым месяцам жата... У прыведзеных радках настрой суму ствараецца з дапамогай кантэкстуальных сінонімаў (асенні, самотны) і агульнамоўных (журботна, самотна). Экспрэсіўнасць узмацняецца шляхам паўтору роднасных слоў – сумуеш, сум і агульным зместам метафарычнага выразу пра жатае шчасце.

Кантэкстуальная сінанімізацыя можа адбывацца на ўзроўні як слова, так і словазлучэння – выразу з пераносна-вобразным значэннем; у гэтым выпадку сінанімічны рад папаўняецца за кошт перыфраз. Індывідуальна-аўтарскія апісальныя выразы сінанімічныя слову ў пэўным кантэксце, аднак сэнсава яны раскрываюць новы бок паняцця, таму эмацыянальна больш выразныя: **Ля ракі пенсіянеры-рыбакі / Вуды – пругкія антэны – ўбілі ў глей; Зоры – раскіданая сейбітам пшаніца, / Каб, летучы ў далёкі вырай позні, / Было чым птахам пажывіцца; Кожная з гэтых галінаў – зялёны прамень. / Кожны прамень – гэта некалькі звонкіх жалеек; Дарога – шэрая бясконца нітка / З вузламі памяці; Адкласці пруткі / І прынесці на стол пачастунак; / Збан жывой вады – квасу / І толькі што выцягнуты з печы / Хлеб – акраец жнівеньскага сонца.** Кожная аўтарская перыфраза дэманструе любоў аўтара да зямлі, да прыроды ў розных яе формах і праяўленнях, гэтыя выразы запамінальныя, кранальныя: хочацца выйсці ўслед за аўтарам на дарогу ўспамінаў (што з вузламі памяці), узяць з сабой у дарогу хлеб (ён жыццядайны, светлы, негарачы, як жнівеньскае сонца). Менавіта перыфразы як індывідуальны маўленчы сродак пацвярджаюць неардынарнасць аўтарскага светабачання, якая і праяўляецца праз мову і вобразы паэзіі.

Крыніцай экспрэсіўнасці паэтычнага ідыястылю М. Танка з'яўляецца і такі від сістэмных адносін, якія ўзнікаюць у выпадку ўжывання **параніміі**. Словы, што маюць гукавое сугучча за кошт роднасных каранёў і сэнсавое адрозненне за кошт наяўнасці / адсутнасці фармантаў (суфіксаў, прыставак), адносяцца да адной часціны мовы, у кантэксце збліжаюцца і выяўляюць глыбіню аўтарскіх пачуццяў, часам супярэчных: **Звяры там з лесуном пужаюць падарожных, / Там вадзянік жыве ў глыбі азёр, Чараўніком прыкуты да скалы ароп, / Галосіць вецер там між пуцявін дарожных...; Калі мне казалі, / Што госці спяваюць, / Здалося, мяне адпяваюць; Няхай не здаецца, / што лёгка / Сплясці нейкі кошык. / А што ўжо казаць, / Як плясці трэба /**

Вершы; Але **марожаным** неасцярожна / Пачаставаў нехта небараку, / І ён успомніў свой край **марозны**, / І як па матцы малы, заплакаў.

З параніміяй нельга блытаць **паранамазію** – стылістычны прыём, калі сутыкаюцца словы, падобныя толькі ў гукавых адносінах, якія маюць розныя ці аднолькавыя марфалагічныя карані: *Калі б я забыў тваёй песні гук, / Спагаду і ласку, цяпло тваіх рук...; Знаць, таму і нашы вершыкі ласкальныя / Усё больш становяцца лакальнымі.* Выкарыстоўваецца яна найчасцей у паэтычнай мове і мае на мэце падкрэсліць якраз рознае ў паняццях і з'явах, нягледзячы на вонкавую блізкасць слоў, і тым самым перадаць аўтарскія пачуцці.

Танкаўскі паэтычны радок адметны і тым, што лексічныя сродкі выразнасці мовы ўзаемаздзейнічаюць паміж сабой ці становяцца кампанентамі тропаў: *Жыццё ўспамінаеш – запяваеш песні. / Адно песню звонка-звонка – песню пра сваё юнацтва, / А другую ціха-ціха – пра сваё каханне, / А трэцюю – моўчкі – пра сваю самоту. / Ад першай – у сэрцы будзіцца світанне. / Ад другой – заўсёды ззяе сонца мая. / Ад трэцяй – чамусьці вечар наступае.* Відавочна, што кантрастуюць словы агульнамоўныя (*звонка-звонка* і *ціха-ціха*) і аўтарскія выразы (*ззяе сонца мая* і *вечар наступае*), якія з'яўляюцца кампанентамі паралелізму.

Такім чынам, лексічныя сродкі мовы з'яўляюцца адной з крыніц выразнасці, багацця, адметнасці паэтычнага ідыястылю М. Танка. Яны не толькі адлюстроўваюць спецыфіку паэтычнага асэнсавання самых разнастайных з'яў жыцця, але і ўвогуле патэнцыял беларускай мовы, яе экспрэсіўныя магчымасці. Можна сказаць, паэтычнаму маўленню аўтара ўласціва мрунаваобразная гармонія, калі гукі, лексемы, тропы і сінтаксіс аб'ядноўваюцца моўным густам, аўтарскім адчуваннем свету і Сусвету.

Пятачкоў Ю. С. (Мінск, Беларусь)

Цютчаўскія матывы ў танкаўскіх паэтычных медытацыях

Універсальная постаць Максіма Танка, паэта-філосафа і паэта-мастака, год ад году ўсё болей выходзіць на пярэдні план перасэнсавання і чытацкага разумення. Таму з ёю так ці інакш атаясамліваюцца нейкія яшчэ больш значныя, вечныя і ўсеахватныя матывы і вобразы-сімвалы. Як сапраўдны буйны паэт і адзін з нашых народных песняроў, Максім Танк усё гэта ахапіў у сваёй шматграннай творчасці, ягонныя паэтычныя здабыткі прывабліваюць да сябе значную ўвагу.